

Шевчук Юрій Іванович –
науковий співробітник Міжвідомчого НДЦ з
проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України

Відмежування насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, що спричинило смерть потерпілої особи, від згвалтування і суміжних злочинів

У статті висвітлюються питання відмежування насильницького задоволення статеві пристрасті неприродним способом, що спричинило смерть потерпілої особи, від згвалтування і суміжних злочинів, а також деякі питання застосування законодавства України про кримінальну відповідальність за даною категорією справ.

На підставі аналізу слідчо-судової практики можна дійти висновку про велику різницю між порушеними кримінальними справами і тими, які направлені до суду. Злочин вважається розкритим лише після того, як кримінальна справа з обвинувальним висновком у встановленому законом порядку буде направлена до суду. Більшість слідчих, що безпосередньо розслідують кримінальні справи про злочини даної категорії, відзначають, що частина таких справ або припиняється на стадії досудового розслідування, або відбувається перекваліфікація даних злочинів. У зв'язку з цим основна проблема кваліфікації щодо застосування ст. 153 КК України на практиці зводиться до розмежування даного злочину із суміжними складами злочинів.

Статеві зносини з особою, яка не досягла статеві зрілості (ст. 155 КК України), а також розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України), тісно поєднані з насильницьким задоволенням статеві пристрасті неприродним способом, що спричинило смерть потерпілої особи ч. 3 ст. 153 КК України. Статеві зносини, вчинені щодо малолітніх, підпадають під ознаки ст. 155 КК України лише в тому випадку, коли вони вчинені добровільно, за згодою самої потерпілої особи [1].

Але дуже часто мають місце ситуації, коли згода потерпілої особи, яка не досягла статеві зрілості, на статеві зносини стала результатом фізичного насильства чи погрози його застосування, або з використанням безпорадного стану, а в деяких випадках просто обману чи введення в оману. У такому разі дії винного потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених статтями 155 і 153 КК України [2].

Якщо потерпіла особа з тих чи інших причин (малолітній вік, розумова відсталість, непритомний стан тощо) не розуміла характеру і наслідків вчинюваних з нею дій, вчинені статеві зносини слід кваліфікувати як насильницьке задоволення статеві пристрасті неприродним способом щодо малолітньої або неповнолітньої особи з використанням її безпорадного стану (ст. 153 КК України) [2].

Якщо з особою, яка не досягла статеві зрілості, були спочатку вчинені насильницькі статеві зносини неприродним способом, а потім вона погодилась на вступ у статеві зносини, дії винної особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 153 і 155 КК України [2].

Якщо з причин малолітнього віку, розумової відсталості та інших подібних обставин потерпіла особа була позбавлена цієї здатності, вчинене винним необхідно кваліфікувати як насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом з використанням безпорадного стану потерпілої особи за ч. 3 ст. 153 КК України [2].

Досить проблемно виглядає вирішення питання про інтелектуальний стан потерпілої особи, що прямо впливає на кваліфікацію вчиненого.

Пленум Верховного Суду України в п. 9 постанови № 4 від 27.03.92 р. “Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини” вказує, що зґвалтування слід визнавати вчиненим з використанням безпорадного стану потерпілої особи у випадках, коли вона за своїм фізичним або психічним станом (малолітній вік, фізичні вади, розлад душевної діяльності, хворобливий або непритомний її стан тощо) не могла розуміти характеру і значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір насильнику, який міг і повинен був усвідомлювати, що потерпіла знаходиться саме в такому стані [2].

Адже, обставини, що перешкоджають усвідомленню характеру вчинених з потерпілою особою дій впливають з малолітнього віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, іншого хворобливого або несвідомого стану і т. ін.

Як бачимо, Пленум Верховного Суду вклав дещо інший зміст у термін “малолітній вік”, ніж те, що має на увазі законодавство про кримінальну відповідальність у понятті “малолітній” при конструюванні диспозиції ст. 155 КК України.

Малолітня особа – це особа, яка на момент вчинення злочину не досягла 14-річного віку [1]. Тут варто застосовувати всі ті загальні правила, що містяться в Кримінальному кодексі України, які стосуються визначення віку суб’єкта злочину.

Верховний суд України орієнтується на інший показник малолітства, пов’язуючи його з недостатнім рівнем інтелектуального (розумового) розвитку дитини, неможливістю з боку дитини не тільки повною мірою усвідомлювати об’єктивну дійсність, але і наслідки власного поведіння, у розглянутому випадку згоди на статеві зносини. Потерпілим від злочину у даному випадку є особа жіночої або чоловічої статі, яка не досягла статевої зрілості [2].

Статева зрілість є виключно біологічним поняттям, яке не стосується соціальних чинників, зокрема здатності виховувати дитину і матеріальної спроможності утримувати її. Питання про досягнення потерпілою особою від злочину, передбаченого ст. 153 КК України, статевої зрілості вирішується у кожному конкретному випадку на підставі висновку судово-медичної експертизи, яка за таких обставин є обов’язковою [1].

Вважаємо, що при такому тлумаченні положення Пленуму Верховного суду України про малолітній вік потерпілої особи навряд чи має сенс говорити про точну вікову межу, хоча в змісті кваліфікації мова завжди йде про потерпілих, які не досягли 14 років.

У зв’язку з цим висловимо думку про те, що малолітній вік варто розглядати як обставину, що перешкоджає можливості потерпілій особі розуміти характер і значення вчинених з нею дій і дає відповідно можливість кваліфікувати злочин не за ст. 155 КК України, а за сукупністю ст. 153 і ст. 155 КК України лише в результаті оцінки всієї сукупності обставин справи. У необхідних випадках, думаємо, варто призначати психологічну експертизу із залученням фахівців в галузі вікової педагогіки і психології.

Сам по собі малолітній вік особи не завжди свідчить про наявність безпорадного стану як ознаки насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Питання про наявність або відсутність цього стану та кваліфікацію дій винного за статтями 153 або 155 КК України необхідно вирішувати

у кожному конкретному випадку з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку малолітньої особи, ступеня її обізнаності та інформованості щодо статевого життя [1].

Що стосується фізичних вад потерпілої особи, що перешкоджають можливості розуміти характер і значення вчинених з нею дій, а також характер власних рішень, то до них, на нашу думку, варто відносити сліпоту, глухоту, німоту, відсутність кінцівки та ін., але в будь-якому випадку це повинні бути вади саме фізичного характеру.

Розлади психічної діяльності потерпілої особи також дозволяють визнати її перебування в безпорадному стані. Вважаємо, що аномальний стан психіки потерпілої особи навіть без ознак вираженої патології повинен стати основою кваліфікації вчинених відносно них статевих злочинів саме за ст. 153 КК України, навіть якщо такі потерпілі давали згоду на гомосексуальний контакт.

Аналіз назви диспозиції ст. 153 КК України дозволяє знайти деяку термінологічну невідповідність при позначенні ознак об'єктивної сторони даного злочину. У назві норми ми знаходимо вказівку на наступні можливі дії, що підлягають покаранню – задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

До інших дій сексуального характеру варто віднести і такі імітації статевого акта, як сурогатна форма статевих зносин шляхом введення статевого члена між молочними залозами жінки, така ж форма, шляхом введення статевого члена між стиснутими стегнами жінки [3].

Підтримуємо висловлену думку М.І. Мельника, М.І. Хавронюка з приводу того, що під задоволенням статевої пристрасті неприродним способом потрібно розуміти будь-які дії сексуального характеру незалежно від їх гетеро або гомосексуальної спрямованості (крім природного статевого акту), які здатні задовольнити статеву пристрасть чоловіка або жінки. Це, зокрема, мужолозтво, лесбійство, орогенітальний контакт жінки з чоловіком або чоловіка з чоловіком, аногенітальний контакт чоловіка з жінкою, сурогатні форми статевих зносин, які імітують природний статевий акт, садистські дії сексуального характеру (наприклад, проникнення у піхву жінки певним предметом), сексуальний мазохізм, при якому задоволення статевої пристрасті винного відбувається в процесі фізичного мордування потерпілої особи [1].

Під мужолозтвом розуміють один із різновидів чоловічого гомосексуалізму, аногенітальний сексуальний контакт чоловіка з чоловіком. Лесбійство (жіночий гомосексуалізм) – це форма задоволення статевої пристрасті жінки шляхом вчинення нею різноманітних дій сексуального характеру з особою жіночої статі (наприклад, мастурбація, оро- аногенітальні контакти, вплив на ерогенні зони партнерші за допомогою штучних пристосувань) [1].

Таким чином, стає очевидним, що терміни “інші дії сексуального характеру” значно є ширшими, ніж вказані законодавцем у назві ст. 153 КК України. Вважаємо, що диспозиція ст. 153 КК України не містить вичерпного переліку дій, що можуть підпадати під дію даної статті, у протилежному випадку диспозиція містила б вказівку на можливість інших подібних дій.

Вважаємо, що необхідно усунути прогалину, яка є в диспозиції ст. 153 КК України, оскільки статеві зносини, мужолозтво, лесбійство, оральний секс, поміжбедровий коїтус у різному співвідношенні його учасників, мають максимально подібну фізіологічну природу і немає підстав штучно розділяти їх.

Як показало вивчення кримінальних справ, порушених за ст. 153 КК України на стадії досудового розслідування, значна їх частина була закрита у зв'язку з добровільною відмовою від вчинення злочину. Добровільною визнається відмова особи від доведення початої злочинної діяльності до кінця при наявності в неї свідомості й фактичної можливості її закінчення.

Добровільна відмова обмежується, таким чином, незавершеною злочинною діяльністю, тобто стадіями готування і замаху на злочин. Добровільна відмова можлива на стадії готування до вступу в добровільний статевий зв'язок з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК України), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України) [1].

За спрямованістю умислу замах на насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, що спричинило смерть потерпілої особи, за якого винна особа діє і саме для цього застосовує фізичне і психічне насильство, потрібно відмежовувати від суміжних злочинів, передбачених, зокрема, статтями: 115, 121, 122, 125, 152, 156 КК України.

Засуджуючи особу за замах на насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, що спричинило смерть потерпілої особи, суд повинен вказати у вироку конкретні причини, не залежні від волі винного, які перешкодили йому довести злочин до кінця (наприклад, нездоланий опір потерпілої особи, втручання сторонніх, фізіологічні чинники) [2].

З урахуванням ст. 17 КК України добровільна відмова від доведення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, що спричинило смерть потерпілої особи, до кінця, виключає кримінальну відповідальність за замах на цей злочин. Для визнання відмови добровільною треба встановити, що особа, маючи реальну можливість довести злочин до кінця, відмовилась від цього і з власної волі припинила злочинні дії [1].

На практиці мають місце випадки, коли злочинні дії винного можуть містити в собі ознаки не одного, а двох статевих злочинів. Злочини вчинюються злочинцем у різний час і щодо різних потерпілих, але наявність тут реальної сукупності злочинів не викликає сумніву.

Зустрічаються такі випадки, коли гомосексуальний контакт відбувається з особою, яка не досягла 14 років. Мета задоволення гомосексуальної пристрасті способом гомосексуальних контактів є обов'язковою умовою для визнання якої-небудь гомосексуальної дії переверсивним зчином. Це дозволяє відмежовувати розглянуті злочини від інших, які відносяться до статевої сфери життя особи.

Показник малолітства в цьому разі як критерій безпорадності варто оцінювати у середині вікової категорії осіб, які не досягли 14 років в зв'язку з недостатнім рівнем інтелектуального (розумового) розвитку дитини, неможливістю з боку дитини будь-як усвідомлювати об'єктивну дійсність, наслідки, власне згоди на гомосексуальний контакт. Підставою для правильного вирішення даного питання може стати тільки висновок судово-психіатричної експертизи чи комплексної психолого – психіатричної експертизи [1].

Гомосексуальний контакт із малолітньою особою, що має такі недоліки, необхідно кваліфікувати навіть у випадку його згоди на статеві відносини за ст. 153 КК України [2].

Добровільна відмова можлива на стадії готування до вступу в добровільний статевий зв'язок з особою, яка не досягла статевої зрілості в ст. 155 КК України та розбещення неповнолітніх в ст. 156 КК України. У разі вчинення винним щодо тієї самої малолітньої потерпілої особи розпусних дій, а потім гомосексуального контакту кримінальна відповідальність повинна наставати за сукупністю злочинів передбачених ст.ст. 153, 156 КК України [2].

У разі сексуального контакту без ознак насильства з особою, яка не досягла статевої зрілості, вчиненого в присутності інших малолітніх осіб, дії винної особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 155, 156 КК України [2].

Список використаних джерел

1. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року* / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Канон. – 2001. – 1104 с.
2. *Постанова* Пленуму Верховного Суду України № 4 від 27.03.1992 р., “Про судову практику в справах про зґвалтування та інші статеві злочини” Збірник постанов пленуму Верховного суду України (1963–1997). Сімферополь: Таврія. – 1998. – 712 с.
3. *Игнатов А.Н.* Ответственность за насильственное совершение действий сексуального характера // Советская юст. – 1991. – № 12. – С.10–11.

The article is devoted to the questions of the differentiation between the violent satisfaction of sexual passion by a unnatural way that was the cause of the death of the victim and the rape and contiguous crimes. The author also examines some questions of using the legislation of Ukraine on the criminal liability in this category of cases.

© Ю.І. Шевчук, 2007